

UDK: 821.163.41.09 Андрић И.

Новак КИЛИБАРДА (Подгорица)

АНДРИЋЕВО ПРИПОВИЈЕДНО ИЗРАСТАЊЕ ИЗ СРЕДИНЕ КОЈОЈ ЕТНИЧКИ И ЈЕЗИЧКИ ПРИПАДА

Овај осврт на прозу Ива Андрића, посебно приповијетке, има два смјера. Први се дотиче изјава које је Андрић индиректно рекао о свом књижевном раду, и упућује на карактеристике Андрићеве прозе које су саопштили научници што се не поводе за помодностима тзв. модерне књижевне критике. Други смјер овога текста осврће се на скорашње мучно вријеме у Босни, вријеме ратовито и геноцидно, када се нападало на Ива Андрића као унишитеља ислама и бошњаштва. Будући да је Црна Гора мултиетничка држава, у којој су Бошњаци алијас Муслимани домицилни народ, треба указати на речене нападе на Андрића да они не би омели читаочев доживљај његових приповједака.

I.

Иво Андрић је доживио Гојино сликарство као „тамни вилајет људских зала и несрећа“, а Владан Недић се оправдано запитао: „Није ли он (И. Андрић – Н. К.) истовремено овим истим речима одредио и главну садржину свога дела?“ Да је у праву В. Недић, кад каже да је Андрић том својом изјавом изрекао, на индиректан начин, карактеристику своје прозе, посвједочиће сљедеће чињенице.

Три битне особине које подразумејева стваралачка техника прознога писца реалисте, а које су јако видљиве у Андрићевој прози – *пажњу, избор и смисао за карактеристичну појединост*, Андрић је уочио у прознијем текстовима Вука Ст. Караџића. Једнако лапидарно и подробно Андрић је објаснио те три Вукове и своје врлине. Наиме, вели он да своју пажњу писац усредсређује на оно што је неопходно

да се дата слика пренесе од писца, који ју је уочио, до читаоца који треба да је прихвати као умјетничку истину дате појаве. Ријечју, да се схвати и прими мисао, или осећање, које конкретна литерарна слика носи. А једнога од најважнијих књижевнијех фактора – избор, Андрић сматра врлином коју прави писац постиже способношћу да из вртлога појава изабере ону која може да послужи као образац за сличне феномене које читаоци прихватају као типичну истину о конкретној животној датости. А смисао за карактеристичну појединост он сматра способношћу писца да од множине детаља одабере онај који има пресудну важност за истинитост књижевне слике уопште. Да одабере онај детаљ на коме ће почивати истинитост пишчева умјетничког уобличавања тематике које се прихватио. Свој осврт на врлине које је уочио у текстовима Вука Караџића Андрић закључује овијем исказом: „Те три врлине писца реалисте – пажња, избор и смисао за карактеристичну појединост, представљају писца који треба да заноси читаоце, а не да сам пада пред њима у заносе.“ А овако се Андрић једном повјерио своме Екерману, Љубу Јандрићу: „Ја сам, нарочито у младости, доста читао Његоша и не бих се смео заклети да он и Вук нису на мене извршили јак утицај.“

У говору који је одржао у Стокхолму приликом примања Нобелове награде, Андрић је нагласио: „На хиљаду разних језика, у најразличитијим условима живота, из века у век, од древних патријархалних причања у колибама, поред ватре, па све до дела модерних приповедача која излазе у овом тренутку из издавачких кућа у великим светским центрима, испреда се прича о судбини човековој коју без краја и прекида причају људи људима. (...) Можда је у тим причама, усменим и писаним, и садржана права историја човечанства, и можда се из њих могао бар наслутити, ако не сазнати, смисао те историје. И то без обзира на то да ли обрађују прошлост или садашњост.“

Андрић је у свечаном говору нагласио само своја увјерења која је остварио као прозни писац, и тијем остварењима дошао до Нобелове награде, а која је у разнијем пригодама саопштавао као своје погледе на књижевност. Једном је рекао да „ми сасвим и не знамо какву моћ имају митска предања која на разне начине допиру у нашу свест“. Био је увјерен да се писцу боље ослањати на та предања „него на неке тамо будибогснама које какве књижевне правце и опредељења“.

Добру књигу сматрао је „најбољим правцем у књижевности“. На народне изреке гледао је као на „старе добре грађевине“. Код Флобера му се највише допадао „реализам у свему за чим писац пружи руку“. За Балзака је рекао да је „ништа друго но око“. Био је одушевљен способношћу Сима Матавуља да једном реченицом постиже слику друштвене стварности Београда с краја XIX вијека. Та Матавуљева реченица гласи: „Негде по градским кућама дрндаху клавири, а негде чујаше се глас стоке.“ Андрића одушевљава Матавуљева приповијетка зато што је она „добро замишљена, садржајно строго кројена и као у приморски камен резана“. А посебно га је одушевљавало Матавуљево причање у којему „искрсава као узгред много нових запажања и прегнантно казаних истина“.

Одиста, сваки детаљ карактеристике коју је Андрић дао књижевности уопште, и појединијем писцима посебно, може се примијенити на његову прозу, посебно на приповијетке које му репрезентује прва коју је објавио – *Пут Алије Ђерзелеза!* Није ми познат други књижевни нобеловац који је првом својом приповијетком постигао стваралачки ниво који ће одржавати своју кондицију дуже од половине календарскога вијека!

Андрићев однос према историјском простору и етносу, из којијех је биолошки и језички изникао, прецизно је оцијенио Мидхат Бегић. Он каже: „Босна је његова најближа и најдража својта.“ С том Бегићевом констатацијом, која је формирана на основу Андрићева књижевног дјела, дословно се слаже Андрићева изјава коју је дао Љубу Јандрићу. Каже: „У нашој земљи, а нарочито у Босни, постоји неисцрпно врело причања и причалаштва. (...) Кад бих, којим случајем, поново долазио на свет, био бих несретан ако се опет не бих родио у Босни.“

Како Мидхат Бегић, тако и други врсни истраживачи Андрићева књижевнога дјела указују на врлине његове прозе које је њезин творац примијетио код другијех писаца и с поштовањем се према њима односио. Навешћемо само неколика примјера истицања тијех врлина у Андрићевој прози.

Јан Вјежбицки наглашава: „Већ у првом свеску својих приповедака упадљиво је пишчево својство, а то је надовезивање на традицију усменог казивања, боље речено – увођење различитих назнака да се ради о причи састављеној према усменој традицији. (...) Андрић се најчешће опредељује за сликарско предочавање

пејзажа, сцена и људи, што појачава описну, статичну страну његових приповедака.“ А Берислав Николић нагласио је да је Андрићево дјело прије свега класично зато што је ухармонисано јединством стилске мирноће и унутрашње драматике.

Владан Недић је суптилном аналитиком показао како се Иво Андрић користио усменом књижевношћу у градњи својих приповједака. Како се њом користио као материјалом за градњу, и како се умјетничка изграђеност усмене књижевности продужавала у умјетничку градњу Андрићевих књижевних текстова. Недић је поменуо, ама баш сваки, детаљ усмене књижевности који се уградио у Андрићево прозно здање. И што је сасвијем нормално, Недић је пошао од приповијетке *Пут Алије Ђерзелеза*.

Каже Недић да усмене епске пјесме о Алији Ђерзелезу, из Херманове и других збирки муслиманских епских пјесама, ипак чине помало једнолику повијест његових мегдана и јуначких подвига. А онда наводи и прозно усмено предање које је посвећено јунаку Ђерзелезу, да би на основу тих текстова закључио како су усмену литературу занимали само мегдани недостижног јунака Алије Ђерзелеза, и ништа више. Послије тога сагледања Недић констатује да је све оно што је усмена књижевност пјевала и приповиједала о прваку међу бошњачкијем епским јунацима Алији Ђерзелезу, осим преузетијех стихова „Разбоље се Ђерзелезе, аман, аман“, Андрић збио у једну реченицу на почетку приповијетке *Пут Алије Ђерзелеза*. Та реченица гласи: „Он је носио славу многих мегдана и снагу која је улијевала страх; сви су били чули за њега али га је мало ко видио, јер је он пројахао своју младост између Травника и Стамбола.“

Владан Недић онда наставља доказе да усмена поезија није прошла ћутке „поред психолошког чвора“ што је остварен у лику Алије Ђерзелеза који је Андрић разрадио у својој приповијетки. Па вели Недић, тај филигрански истанчани тумач књижевности: „Замисливши се над загонетком јунака који је у додиру са женом несрећан и смешан, усмени наши песници одабрали су само другу личност – Марка Краљевића.“ Напомињемо да је лик пред женом несрећног и злочиначког Марка из Прилепа најпотпуније остварио црногорски усмени пјесник Старац Милија у пјесми *Сестра Леке капетана*.

На уочљиву сродност између Андрићевог и усмено-приповједачког стила указали су, сваки на свој начин, Драгиша Живковић и Драган М. Јермић.

Анализирајући стил *Проклете авлије*, Живковић је истакао: „Структура Андрићеве реченице блиска је структури реченица наших народних приповедака Вуковог начина казивања. (...) Андрић остварује своје уметничке слике претежно *правим, непренесеним значењем речи*, што чини његово описивање изразито сликовитим, конкретним и прецизним, док се емоционалност постиже скоро искључиво контрастним фигурама, епитетима и понекад емоционалним поређењима. Ово одсуство тропа у језику Андрићеву још више потврђује мисао о народном типу његова казивања.“

Говорећи о Андрићеву стилу, Драган М. Јеремић, недостижни разобличитељ књижевних Нарциса који немају своје стваралачко лице, наглашава да Андрићева „реченица врло често има афористички облик (баш као и народно приповедање)“.

Има обилато расправљања о питању да ли је Андрићева снага више исказана у приповијетки или у роману.

Безбеди, не би било тешко доказати да је и најславнији Андрићев роман – *На Дрини ћуприја* управо ђердан приповједака нанизан на Мехмед-пашин вакуфски мост код Вишеграда. Боље рећи, то је нанизани ђердан прича на вјекове Ћуприје на Дрини које је она издржала у својој љепоти, и у ломовима те љепоте које јој је више наносила историја но земаљски потреси и небески громови! И кад би каква сила *Травничку хронику* разбила у парампарчад, дала би се прикупити машала збирка приповједака од тијех парчади. Андрић је сав приповијетка!

Заметно би било тражити у свјетској књижевности двојницу приче *Мост на Жепи*, која би била тако обимом мала а садржајем велика! Сувопарни теоретичари књижевне форме могли би *Мост на Жепи* без зазора назвати кратком причом, можда и цртицом. Али та прича је као Тара валовита, која нема амазонску ширину, али не да на се броду ни ћуприји које јој намећу теоретичари.

Као приповједач Иво Андрић нуди једну необичност која је, изгледа, непоновљива. Умјетничку снагу своје прве приповијетке, *Пут Алије Ђерзелеза*, није по књижевној снази надмашио ниједном другом приповијетком. Кад бих се морао одлучити за најбољу приповијетку Андрићеву, остало би ми да се буридански растежем између *Моста на Жепи* и *Пути Алије Ђерзелеза*! Додуше, *de gustibus est disputandum*, како би рекао Светозар Матић.

II.

У нападу на Андрићево књижевно дјело, што се догодило током ратне крвотуће у Босни последње деценије XX вијека, најжешће је изударана приповијетка *Пут Алије Ђерзелеза*.

Била се у муслиманској средини Босне јавила колективна одиоза према Иву Андрићу, што значи да је обични грађанин, лаик за поимање односа између историјске истине, или легендарног умишљаја, и књижевне слике те истине или тога умишљаја замрзео Ива Андрића. Та мржња испољавала се према Андрићу симултано са рушењем џамија и формирањем казамата-мучилишта за муслимански живаљ. И другијех облика геноцидног удара на муслиманско становништво Босне, што ће кулминирати у трагедији Сребренице. А отпочињање колективне мржње према Андрићу имало је иницијативу у раду Шукрије Куртовића који је објављен у емигрантском часопису *Босански преглед* још 1961. године. Тај рад, југословенског родољуба и лаика за оцјењивање књижевног дјела, који на себе није скретао пажњу када је објављен, једноставно ће прерасти у подстицај за крајње негативан однос према Иву Андрићу током ратног стања у Босни. Узевши у обзир опис набијања Србина на колац од стране Турака у роману *На Дрини ћуприја*, које, како Куртовић каже, Андрић поистовјећује с муслиманским Бошњацима, увријеђени Југословен Шукрија Куртовић формирао је овај закључак: „Андрић је изабрао наше муслимане као објекат за небратско и нетачно третирање.“ А онда су ушле у пропаганду и изјаве да је Андрићева докторска дисертација, коју је одбранио у Грацу на њемачком језику, такође унизила ислам и бошњаштво. Тако се десило оно стање које исказује народна сентенца – „Заврзи ти, имаће ко возити!“ Углавном, био се прибранио материјал на основу којег ратом унесрећени муслимани у Босни кидишу на Андрићеве бисте и називе улица с његовијем именом. Такво понашање унесрећеног свијета безброј се пута десило, и дешава се у људској историји на свијем просторима земаљскога шара.

Међутим, изненађује чињеница да су неки угледни научници из области књижевне историје и теорије пошли путем мржње којим су се кретали недужни лаици. Управо онијем путем који су они тијем лаицима трасирали. Тијем значајним интелектуалцима, нападачима на Андрићево књижевно дјело, предњаче Мухсин Ризвић и Енес Дураковић.

У својој књизи *Босански Муслимани у Андрићеву свијету* Ризвић наглашава: „Андрићева приповијетка о Алији Ђерзелезу отвара процес разарања мита о најпознатијем и најплеменитијем бошњачком епско-легендарном јунаку, а тиме и цијеле традиције јунаштва, славе и мејдана како их је приказивала народна пјесма и романтична историја.“ И то иронијом ситуације у коју писац Ђерзелеза доводи визуелним, психолошким и моралним преобличењем његове вањске и унутарње личности и самих његових поступака. А уз њега мистификацијом браће Морића, такођер јунака народне баладе, које је Андрић иначе хисторијски невјерно дао као Ђерзелезове савременике, искидањем трагичних тонова народне предаје о њиховој погибији. Тако је учинак умјетничког преобличења на овом плану брисао племените представе народне пјесме и сводио се на увод у визију једног егзотичног, изокренутог, настраног и дијаболизованог свијета насиља и патолошких страсти, коју ће Андрић даље развити у својим приповијеткама међуратне тзв. мрачне фазе. (...) Овом је приповијетком започела Андрићева одбојност према животу, духу и култури исламског Оријента, који је он налазио у Босни, уз тенденциозну и далекосежну, косовском кривицом оптерећену, идентификацију Бошњака са – Турцима Османлијама, странцима и освајачима.“

Сва досадашња настојања да се временски и просторно убицира историјска личност епског јунака Алије Ђерзелеза остала су на равни претпоставке. Да ли је он био Герз Илијас, муслимански, односно турски, ратник из друге половине XV вијека, управо акинџија из реда бекташа са Скопскога крајишта, који је добио за своје ратне заслуге имање у Зеничком крају, што је највјероватније, или је пак Ђерзелез неко друго ратничко-историјско лице из освајачкога земана Османске Царевине, остаје науци да истражује. Сама чињеница да у усменој легенди Алија Ђерзелез другује с легендарнијем јунацима, који произилазе из разнијех вјекова, доказује да се историјски рефлекс његов до максимума препустио власти митског поимања стварности. Ту Ђерзелезову легендарност најбоље је изразио Његош кроз пјесму исламизованог Црногорца у *Горском вијенцу*: „Гергелезе, крило од сокола, / што на хата у рају полеће!“

Како се у бошњачкој, односно муслиманској, јуначкој епици удружују у један подвиг епске личности из разнијех времена, то је елитно показао Авдо Међедовић, „други балкански Хомер“, у

својему епу *Женидба Смаилагић Мех*. Мухсин Ризвић, међутим, запоставља ту чињеницу, као и што заобилази општепознату истину да је Старац Милија, најелитнији представник класичне усмене епике која се развила на језику Црногораца, Срба, Хрвата и Бошњака алијас Муслимана, претходник Ива Андрића у тражењу и налажењу људскијех комплекса који се скривају испод оклопа славе и јунаштва датога витеза. Као што је напоменуто у овоме тексту, Старац Милија у пјесми *Сестра Леке капетана* приказује Марка Краљевића како се саплијеће на путу којијем свакодневни мушкарци долазе до жене, било као еротског партнера било као супружнице. И не само што се Марко саплијеће, него се Краљевић у тој пјесми сурвава с недостижнијех висина епске славе на ниво гнусног злочинца! Марков епски двојник, Алија Ђерзелез, у Андрићевој је приповијетки смијешни несрећник који свој амбициозни мужевни пут завршава на постељи проститутке.

Као да је Мухсин Ризвић био при одлуци да не треба никоме дозволити било какву људску ману код легендарнијех личности које се сретају у муслиманско-бошњачкој епици! А тешко је повјеровати да проф. Ризвић није био подробно обавијештен о чињеници да су олимписки богови хеленске Грчке, које су нам приближили Хезиод и, особито, Хомер у *Илијади* и *Одисеји*, антрополошки употпуњени манама које измичу не само званичној егиди одговарајућег божјег ресора, него и свеопштој команди врховнога бога Зевса. Забога, по чему се то разликује љубомора богиње Хере од љубоморе ондашње и садашње свакодневне супружнице! Ни Зевсово швалерисање суштински се нипочему не разликује од еротске препотентности данашњег мачо заводника! Разлика је само у аранжману швалерације, али не и у намјери и њезину резултату. Зевс се претварао у бика, питона, бијелог лабуда, у сунчев зрак и у друге облике еротске привлачности да би се домогао даме која му је запела за божанско око. А данашњи заводник мијења фризуру, тоалету, боју презерватива, манире и хотеле да би се такође домогао даме која му је запела за смртно око!

Владан Недић наглашава да су ликови браће Морића из Андрићеве приповијетке *Пут Алије Ђерзелеза*, за које Ризвић сматра да су унижени код Андрића, попримили рефлекс са стране народне поезије. Наводећи усмене муслиманске баладе о трагичној мајци браће Морића, Недић вели: „Што је узео Андрић из народне пјесме о Морићима? Само две-три појединости да су браћу водили Сарајевом, да су их обесили, да им је мајка пресвисла. Чак и наведене појединости

писац је развијао друкчије, и са више живописности. (...) При свему томе одломак о погубљењу Морића право је чудо од густог сликања, збијеност која „иде по границама невероватности“ (како је истакао Драган М. Јеремић).“ И наставља Недић: „Ваља додати да је епизоду – сусрет и пијанка Морића и Ђерзелеза, Андрић створио ни из чега, јер о спољашњем изгледу Морића, њиховим наравима, историји дотадашњег живота, народна песма не казује ни речи. Са грађом из усменог песништва писац је значи поступио као и са историјском грађом. А то поређење може се учинити захваљујући расправи Мидхата Шамића о историјским изворима *Травничке хронике*.“ Недић даље показује како је Андрић прихватајући из грађе којом се служио појединости и додајући много новог „блиставо градио чудесно поетско здање“.

Меша Селимовић је у своме роману *Тврђава* рекао: „Само двадесет година је прошло, а све се заборавило – и браћа Морићи и Стари Мурат, и њихово безакоње, и људи које су побили. (...) Издало је народно памћење, па се пјевала тужна пјесма о вјешању двојице браће, као да су јунаци а не сурове силеције.“

Ваља напоменути да се однос бошњачког усменог пјесника, Ива Андрића и Меше Селимовића према Морићима, јаничарскијем одметницима од званичне османске власти, дословно слаже с карактеристиком браће Морића коју је записао знаменити сарајевски хроничар Мула Башескија. Према томе, није пјесничка легенда импортовала у колективну свијест Мориће, отпаднике од друштвеног реда, што су по истинољубивом хроничару Башескији неспорно били, него виђену кућу Морића и трагичну мајку погубљенијех синова. Мидхат Бегић упоређује Андрићев прилаз Морићима с прилазом Меше Селимовића истој браћи, па констатује: „Слична је демистификација легенди, само што се овдје код Селимовића уопштено потврђује, а у Андрића се приповиједно развија.“

Мухсин Ризвић није хтио да узме у обзир чињеницу да велики књижевни ствараоци, какви су Старац Милија, Иво Андрић и Авдо Међедовић, по моралној непристрасности ти досљедни Хомерови наследици, не гледају ни на вјеру ни на етнос кад умјетнички уобличавају човјека коме званични животни профил не може елиминисати постојаност профила његове духовне унутрашњости која се не експлицира у свакодневнијем поступцима. Ево неколико примјера такве књижевне изградње ликова. Једне су оформили усмени књижевни ствараоци, друге је остварио нобеловац Иво Андрић.

Због бруталности локалне турске власти у Колашину, Старац Милија из Роваца, претпоставља се да се презивао Меденица, морао је напустити своју кућу и бјежати главом без обзира. Изранављене главе добљежао је у Пожешку Нахију у Србији и тамо се сиротињски скрасио. Е па такав Милија саопштио је Вуку Караџићу пјесму *Страхинић Бан* у којој је остварио лик Турчина, једнога старог борца-дервиша, с чијом се висином морала не може барабарити ни један једини други лик мушкарца у цјелокупној усменој епици која се развила на језику Црногораца, Срба, Хрвата и Бошњака алијас Муслимана. А за Туркињу Ђевојку из пјесме црногорскога усменог пјесника Тешана Подруговића *Марко Краљевић познаје очину сабљу*, ону Ђевојку која је рањеноме краљу Вукашину дотурила крај од платна да се избави из крвмутне Марице, што проноси рањене јунаке, Владан Недић каже да та Туркиња „лепотом свога морала надмаша лик Косовке девојке“. А Тешан Подруговић из Горњијех Казанаца одметнуо се гори у хајдуке од зулума некаквијех харачлијских диванија који су му ударили на част сестре. Убио је Тешан напасника, па онда кућно огњиште замијенио за горску пећину.

Дакле, у најсвестраније обрађени лик јунака у нашој епици, у лик Марка Краљевића, смјестио је Иво Андрић узвишенога јунака бошњачке, односно муслиманске, усмене епике – Алију Ђерзелеза. Као што је с легитимацијом *licentia poetica*-е усмени Марко Краљевић уграђен у архетип у који су смјештени легендарно-историјски јунаци код другијех историјских народа, као што је на примјер Рустем из Фирдусијева спјева *Шахнаме*, тако је на исти тај природни начин Иво Андрић продужио епскога Краљевића Марка у лик главнога јунака своје приповијетке *Пут Алије Ђерзелеза*. Па кад је колективни стваралачки дух хришћанскијех народа Балкана, који су били под вишевијековном владавином Османског Царства имао право, и морално и умјетничко, да испод официјелног легендарног оклопа ненадмашног јунака Марка Краљевића проналази и његове људске оптерећености, ваљда има право и Иво Андрић из Босне, интелектуалац из времена експлозивне популарности фројдовске психоанализе, да испод званичног епског оклопа Алије Ђерзелеза потражи и његову људску оптерећеност, и то на траси на којој се тражи жена од почетка до завршетка мушкога живота! Одиста, бранити легендарног Алију Ђерзелеза, то јуначко крило од сокола, од књижевника Ива Андрића, који га је узео за тематику своје прве приповијетке, значи поништавати слободу писца

да умјетнички онеобичајава стварност, историјску или неку другу, кад је прихвата за тематику свога дјела. Забрана умјетничком приступу тематици реална је колико и молба киши да не приступа Земљи!

Према томе, паушална тврдња да је Андрићева приповијетка *Пут Алије Ђерзелеза* болно поразила муслиманске Бошњаке, као етно-вјерску цјелину с историјском препознатљивошћу, не ослања се ни на једну чињеницу из домена друштвено-историјскијех догађања и психо-етничке констелације тога народа. Тај бесмислени напад до врхунца је довео Есад Дураковић овом изјавом: „У свом дјелу *Пут Алије Ђерзелеза* аутор је муслимански мит на најгрубљи начин претворио у наказу извршивши досљедну сатанизацију цјелокупне муслиманско-бошњачке повијести.“ А М. Ризвић је тој „наказној грубости“ коју је, по Дураковићу, остварио Андрић, назначио идеолошко-политички смјер који је водио писца да Ђерзелеза претвори у наказу. Ризвић то овако наглашава: „У доба кад су Мештровић и националистичка омладина глорифицирали Марка Краљевића као југословенског симбола и израза расне националне снаге, Андрић је демитизирао, унижавао и комично подвргавао бошњачког јунака Алију Ђерзелеза, његова националног супарника и епског побратима, умјетнички приказујући инфериорност његова лика и посувраћеност његова свијета.“

Нападаци на Андрића, које репрезентују научници што су прије тијех изјава имали истакнут углед, М. Ризвић и Е. Дураковић, заборавили су да у Андрићевој прози има завидан број ликова из муслиманско-бошњачког етноса који својим људским квалитетима остају да служе као узор људског понашања. Ево само неколико таквијех ликова.

Авдагина Фата, из вишеградске хронике, лик је хероине с митском усаглашеношћу љепоте, еротске бујности и чврстине морала. Авдагина Фата употпуњује не баш предугачку колону у којој корачају велики људи у женском обличју: Антигона, Дамајанта, Јарославна, Офелија, Јулија, Хасанагиница, Мајка Југовића, Омерова несуђена Мерима, Борина Софка... А Фатимини Османагићи с Вељег Луга су „леп сој људи, осетљивих и поносних на своје порекло.“ А Мула Ибрахим (из исте хронике – Н. К.) „био је надалеко познат са своје доброте и душевности. Из целог тог човека избијала је благост и ведрина, и већ при првом додиру са њим свака је заборављао и његов изглед и његово муцање.“ Мула Ибрахим је муцао, а био је „мршав и усукан човек ретке браде и опуштених бркова, са детињастим

плавим и бистрим очима личио је више на неког испосника него на вишеградског хоџу и кољеновића“. Андрићев Али-бег, из исте хронике, „један је од оних људи што носе своје господство као неко тешко и племенито звање које потпуно испуњава живот, урођено, велико и достојанствено господство које има своје оправдање само у себи и које се не може ни објаснити, ни порицати, ни подражавати“. Андрићев Али-хоџа Мутевелић „се помирио са знањем да је наша судбина на земљи сва у борби против квара, смрти и нестајања и да је човек дужан да истраје у тој борби и онда кад је потпуно безизгледна“. За Мехмед-пашу Соколовића Андрић каже, не кроз изјаву некога лика из књижевног дјела, него он лично језиком писца: „Мехмед-паша Соколовић је на три континента водио већином победоносне ратове, проширио границе Турске, осигурао је споља, и добром управом учврстио изнутра.“

А нико тако лапидарно као Андрић није приказао друштвено-духовну констелацију босанскијех вароши током дуге османске владавине. Каже недостижни приповједач: „За неколико тренутака збрисана је чаршија вишеградска (послије убиства Франца Фердинанда у Сарајеву 1914. године – Н. К.) која је почивала на вековној традицији у којој је увек било притајене мржње и суревњивости и верске нетрпељивости и овешталих грубости и свирепства, али и чојства и мерхамета и осећања за рад и меру, осећања које је све те зле нагоне и грубе навике држало у сношљивим границама и, на крају, мирило их и подвргавало општим интересима заједничкога живота.“ А за Вишеградску ћуприју каже приповједач Андрић: „Ћуприја је грађевина лепа и јака, у добар час замишљена, на правом месту постављена и срећно изведена.“ То што Андрић каже за камени мост Мехмед-пашин исто би се баш тако могло рећи и за његову хронику *На Дрини ћуприја*.

Кад бисмо поменутијем ликовима из бошњачко-муслиманскога свијета, које је Андрић остварио у својој прози, придодали још само лик Алидеде из приповијетке *Смрт у Синановој текији* и лик бега Тескеречића из *Травничке хронике*, могло би се помислити да Иво Андрић прераста у апологету ислама бошњачкога који обликује тако узорне личности. Али такво закључивање о Андрићу имало би исту логику коју имају докази Ризвића и Дураковића да је лик Алије Ђерзелеза који је остварио Андрић у својој приповијетки унизио ислам и бошњаштво.

Андрић у приповијетки *Осатичани* вели за једнога хришћанскога великодостојника да „је био не само уседелички свадљив и ситничав, него истински зао и осветољубив човек, у коме су с годинама усахле и опале све способности осим способности да мрзи. (...) То је стари кривоклетник, човек без срца и душе и у стању је да упропасти неку парохију само да би своју пизму задовољио.“ Сачувај боже, да је Андрић тако изградио лик каквога имама или муфтије, адрићофоби имали би пуне руке посла доказујући обим мржње којом је Иво Андрић унизио ислам и бошњаштво!

Но, ваља нагласити да је напад на Ива Андрића, који је најизраженији у радовима М. Ризвића и Е. Дураковића зато што су они научници од реномеа, није уопштено прихваћен од муслиманскијех интелектуалаца у Босни и Херцеговини, као и на муслиманскијем просторима Црне Горе и Србије. Тако је Ведад Спахић у своме раду *Хљеб од јаворове коре (оглед о Андрићевој докторској дисертацији)* виспрено примијетио да Ризвић и Дураковић нијесу у праву кад нападају Андрића као унизитеља ислама и бошњаштва. Спахић каже: „Рецепционистички приступ у Ризвићевој студији, и још изразитије у тексту Есада Дураковића, уз све вриједности што их ови радови посједују, редукован је потпуним негирањем аутономности приповједачког свијета и утилитаристичким поимањем књижевног дјела као инструмента идеолошке утакмице међу антагонираним цивилизацијама.“ Тако је В. Спахић на најбољи начин испоштовао мисао Ролана Барта да приоритет књижевне интерпретације није шта текст казује него начин на који функционише. А Барт упозорава да не би требало губити вријеме на читање опширних књижевних дјела кад би се поистовјећивала идеја и умјетност. Зашто бисмо, дакле, како то Јуриј Лотман иронично каже, читали опширни Толстојев роман *Рат и мир* кад се *идејни садржај* тога волуминозног дјела може изложити на двије странице!

Ријечју, замршај живота који се исказује кроз комплексне друштвено-историјске прилике Босне, простора с којегаче Иво Андрић, чини безмало свеукупну тематику јединог књижевног нобеловца јужнословенскијех земаља. Та тематика прво се исказала у Андрићевијем приповијеткама, а романи његови нијесу ништа друго него интеракцијски скуп приповједака којему је писац дао романескну физиономију. Сву своју књижевну снагу Андрић је био показао прије него што су угледали дана његови романи *Травничка хроника* и *На*

Дрини ђуприја. А његов роман *Госпођица* показује да је добро што је напустио трасу којом је ходио кад је тај нечемурни роман писао.

Као што је такође добро што је Андрић касно почео писати приче типа *Кућа на осами* и *Јелена, жена које нема*. Боље рећи добро је што се Андрић касније уклопио у тзв. модерну, психоаналитичку, импресивно-експресивну прозу. А уклопио се можда зато што је био исцрпио тематски репертоар на коме је остварио своје умјетничке врхунце. А изгледа и старост доноси посебне тешкоће праћене ноћнијем илузијама. Андрић у приповијетки *Јелена, жена које нема* каже: „Сва искушења и све патње у животу могу се мерити снагом и дужином несаница које их прате. Јер дан није њихово право подручје. Док је само бела хартија, на њој се све бележи и исписује, а рачун се плаћа ноћу, на великим мрачним и врелим пољима несанице. Али ту се и све решава и брише, коначно и неповратно. Свака пребољена патња нестаје ту као нека понорница, или сагори без трага и спомена.“

Изгледа, кад је Ива Андрића оставио бијели дан хартије, те прешао на мрак ноћне несанице, он се удаљио од своје вишегодишње приповједачке навике да му историја, легенда и текући живот његова етноса, његове Босне, дају мотивику. Па се зато препустио експресији личнога живота. Али Нобелову награду себи је обезбиједио прије тога препуштања.

Ипак, Андрић није јединствен по својој способности да се максимално исказује у малопространијем књижевним заокружењима. Прегршт прозе о Старцу и мору чини част Хемингвеју и Нобеловој награди! „Малена је тица препелица, ал замори коња и јунака“ – рекло се у народу.

Андрићева приповијетка велика је у својој моћи да опредјељује читаоца на интуирање свега што се наговјестило у међупросторима њезине лапидарне исказаности. Способност да одмјерава степен удрености читаоца за прихватање умјетничке истине, као *надистине* о теми која се описује, јесте особина Андрићеве приповијетке која ту своју врлину дијели с кратком усмено-лирском пјесмом која се пуноћом своје краткоће слива у музику што се не да препричати.

У најстрожи избор усмене лирике улази четворостиховна пјесма

Јеленак ми гору ломи,
путак да му је!
За њим иде кошутица –
тек друг да му је.

Заиста, ова пјесма и Андрићева приповијетка *Мост на Жепи* дају себе свакоме онолико колико то ко заслужује!

Андрић је испоштовао Аристотелово схватање умјетности као преображене стварности у којој и одвратне и непријатне ствари, које у стварности не волимо да гледамо, изазивају у нама задовољство.

Доста ће протећи воде испод Ћуприје на Дрини код Вишеграда док се не роди приповједач који се може назвати Андрићевијем насљедником на језику Црногораца, Срба, Хрвата и Бошњака алијас Муслимана.

Novak KILIBARDA

ANDRIĆ'S NARRATIVE STYLE IN RELATION TO HIS ETHNIC AND LINGUISTIC BACKGROUND

This review of Andrić's prose, especially stories, is developed along two main lines. The first line is about what Andrić himself said about his literary work, and it is developed in accordance to what scientists and critics not influenced by so-called modern literary criticism, said about Andrić's work. The second line is related to recent distressing time in Bosnia, time of wars and genocide, when Andrić was attacked as an author humiliating Islam and Bosnia. Since Montenegro is a multiethnic state where Bosnians alias Muslims are domicile population, attacks launched against Andrić should be explained, so that they do not interfere with reader's understanding of his texts.